

DE RAMP MET DE PHOENIX

Handleiding

Introductie

De SS Phoenix, oftewel de vergeten 'Titanic' van de Achterhoek, was een stoomschip dat in 1847 verging op het Michiganmeer. Aan boord zaten veel mensen uit de Achterhoek die hun heil zochten in Amerika. Zij verlieten huis en haard, familie, vrienden en kennissen voor een ongewisse toekomst. Na een reis van 7.600 kilometer vol ontberingen hadden de emigranten hun einddoel, de haven van Sheboygan, bijna bereikt. Nog maar zes kilometer. Terwijl ze het vasteland bijna konden ruiken, brak er midden in de nacht brand uit in de machinekamer. Er kwamen 154 Nederlandse emigranten om in het vuur en het ijskoude water van het Michiganmeer.

Hoe komt het dat we zo weinig weten over deze schipbreuk? Wat waren de beweegredenen van deze mensen voor emigratie? En hoe komt het dat er zo weinig overlevenden waren? In dit educatieve kaartspel, dat ontwikkeld is naar aanleiding van de podcast en documentaire *De Ramp met de Phoenix* van Omroep Gelderland, krijgen de leerlingen antwoord op deze vragen.

TIP! Ga naar phoenix-spel.nl en neem de achtergrondinformatie over de ramp met de Phoenix door voordat je de lessen aanbiedt. (Luister vooral ook de podcast of kijk de documentaire!) De achtergrondinformatie vind je achteraan in deze handleiding.

Hoe ga je te werk?

In dit lespakket, dat ontwikkeld is voor leerlingen uit de onderbouw van het voortgezet onderwijs, staat het verhaal over de ramp met de Phoenix centraal. De eerste twee lesuren worden aan de introductie en het spelen van het spel besteed. Bij voorkeur vindt dit in een blokkur plaats, zodat de leerlingen het spel in één keer uit kunnen spelen. In het derde lesuur kies je een of meerdere verwerkingsopdrachten die aansluiten bij de behoefte van de leerlingen. Je kunt alle leerlingen dezelfde verwerkingsopdracht geven of subgroepjes maken.

Online

Bij het kaartspel is een website ontwikkeld: www.phoenix-spel.nl
Op de site vind je alle informatie en materialen die je nodig hebt om het spel te kunnen spelen:

- Achtergrondinformatie
- Introductievideo
- Handleiding bij het spel
- Handleiding voor de docent

Doelstellingen

De lessen zijn vakoverstijgend en passen goed bij de vakken geschiedenis, mens & maatschappij, Nederlands en burgerschap.

Met het educatieve kaartspel *De ramp met de Phoenix* leren de leerlingen:

- meer over het verhaal van de ramp met de Phoenix.
- het globale reisverhaal van de Achterhoekse emigranten
- beweegredenen voor emigratie beter begrijpen.

Kerdoelen

Het kaartspel sluit aan bij kerndoelen uit de volgende vakgebieden:

Nederlands

8: De leerling leert verhalen, gedichten en informatieve teksten te lezen die aan zijn belangstelling tegemoet komen en zijn belevingswereld uitbreiden.

Mens en maatschappij

38: De leerling leert een eigentijds beeld van de eigen omgeving, Nederland, Europa en de wereld te gebruiken om verschijnselen en ontwikkelingen in hun omgeving te plaatsen.

40: De leerling leert historische bronnen te gebruiken om zich een beeld van een tijdvak te vormen of antwoorden te vinden op vragen, en hij leert daarbij ook de eigen cultuurhistorische omgeving te betrekken.

43: De leerling leert over de overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband te brengen, leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen, en leert respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.

Lesverloop

Lesuur 1 en 2

In deze lessen bekijken de leerlingen de introductievideo en spelen ze het spel.

Bekijk met de leerlingen de introductievideo. In deze video wordt het verhaal van de Phoenix kort verteld. Ga met de leerlingen in gesprek over wat ze gezien en gehoord hebben, misschien weten ze al iets over geschiedenis van de ramp met de Phoenix. Laat ze hier kort over vertellen. Je kunt de leerlingen ook vragen stellen als: wie is er weleens op de oude begraafplaats van Winterswijk geweest en heeft het monument bekeken? Ken jij de geschiedenis van je woonplaats, of loop je er (onbewust) aan voorbij? En is het mogelijk dat er familieleden van jou op de Phoenix zaten?

TIP! Neem voor
aanvang van de les
de spelhandleiding
door, zodat je de
leerlingen vlot kunt
helpen als er vragen
zijn.

Verdeel de klas in groepjes. Streef ernaar om zoveel mogelijk groepjes van vier leerlingen te maken. Neem de spelhandleiding met de leerlingen door of laat ze dit in hun groepje doen. Hierna kan het spel beginnen.

Klaar? Start een klassengesprek en vraag de leerlingen wat het verhaal van de Phoenix met hen gedaan heeft. Wat hebben ze geleerd en zullen ze het verhaal verder vertellen? Waarom wel of niet? Er hebben zich ongetwijfeld veel meer rampen voltrokken waar mensen weinig of niets over weten, is dat erg? Zouden ze dit, net als podcastmaker Joske Meerdink, willen uitzoeken? Vraag de leerlingen het verhaal thuis te vertellen om erachter te komen of hun (groot)ouders de geschiedenis kennen.

TIP! Maak een blok-
uur vrij voor deze twee
lessen, zodat de leerlin-
gen het spel helemaal kunnen
spelen. Speel je het spel in
twee losse uren en is het spel
nog niet klaar? Laat de leer-
lingen een foto maken van hun
kaartjes of het spel apart
leggen, zodat ze er de
volgende les mee ver-
der kunnen.

Lesuur 3

Het spel is gespeeld. Misschien hebben de spelers geluk gehad en bereikten ze met het hele reisgezelschap de overkant. Misschien zijn ze een groot deel van het reisgezelschap aan de zee of het meer verloren. Het lot heeft bepaald... In deze les werken de leerlingen aan een verwerkingsopdracht.

Kies een van de vier verwerkingsopdrachten uit voor de hele klas of laat de leerlingen in groepjes aan verschillende verwerkingsopdrachten werken.

1. Het levensverhaal

Aan de hand van de personagekaarten schetsen de leerlingen het levensverhaal van een van de personages. Het zou mooi zijn als de leerlingen het verhaal kunnen koppelen aan een persoon die in de negentiende eeuw geleefd heeft, hetzelfde beroep uitoefende en misschien zelfs aan boord ging van de Phoenix. De leerlingen zoeken naar achtergrondinformatie over de persoon, gezinssamenstelling, het beroep, de kleding, het dagelijks leven en ze bedenken wat de reden kan zijn geweest om te emigreren. De leerlingen kunnen dit ook weer geven in een tekening of collage.

Het boek *Winterswijkse pioniers in Amerika* van Willem Wilterdink, de podcast *De Ramp met de Phoenix* en de website Dutch Genealogy (www.dutchgenealogy.nl/casualties-and-survivors) met daarop een lijst met mensen die de ramp hebben meegemaakt, zouden de leerlingen kunnen helpen bij het onderzoek.

2. Achternamen

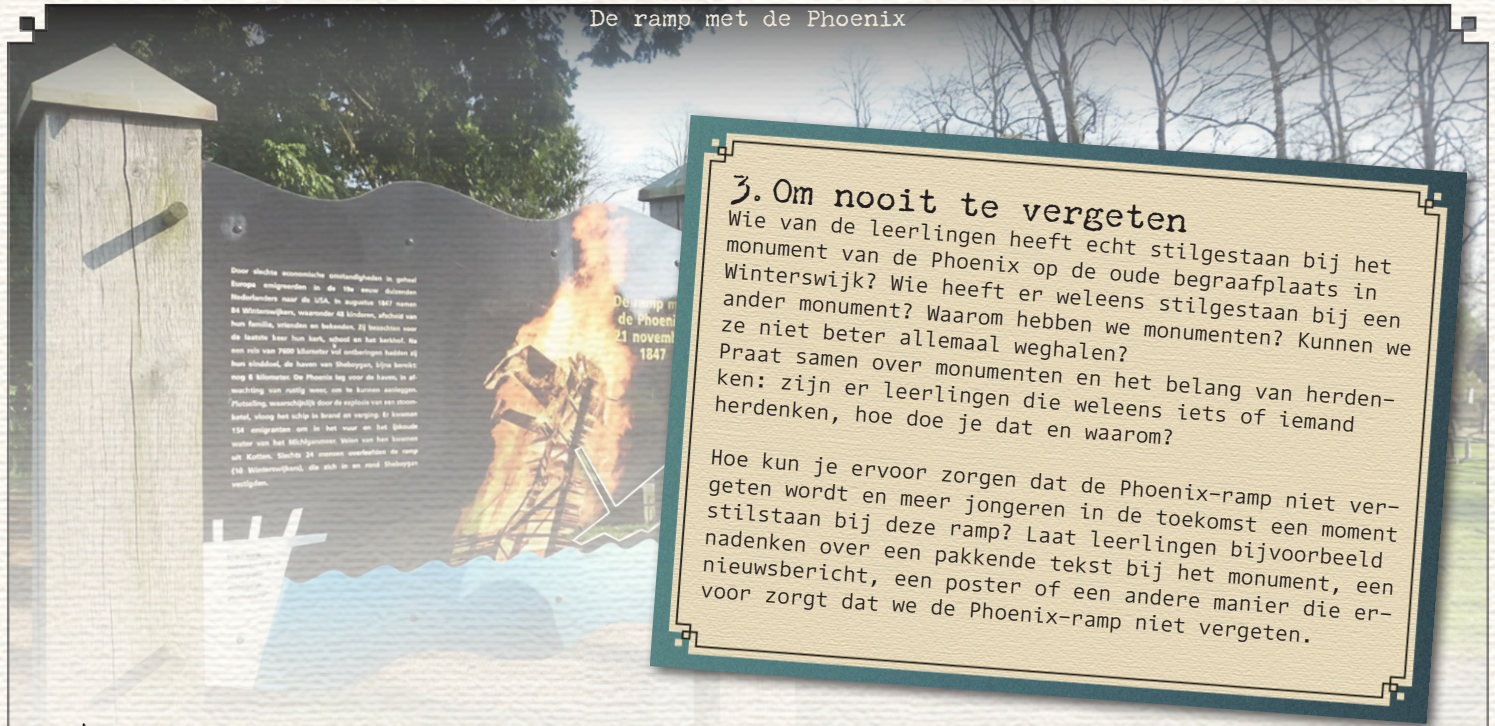
Op de oude begraafplaats van Winterswijk staat een monument met daarop alle namen van de overlevenden en de slachtoffers. Bekijk met de leerlingen de namen en vraag of ze (achter)namen herkennen. Enkele typisch Achterhoekse achternamen zijn: Damkot, Meenink, Nijweide, Oonk, Ten Pas, Sikkink, Onnink, Te Winkel, Wilterdink en Ten Dolle. Kennen de leerlingen de betekenis van deze achternamen, en hoe zit dat met hun eigen achternaam? Weten ze hoe achternamen ontstaan zijn, waar hun achternaam vandaan komt en waar hun achternaam het meest voorkomt? Dit kunnen ze zelf opzoeken via www.cbgfamilienamen.nl

Laat de leerlingen een (klein) stamboomonderzoek doen. Misschien kunnen ze vragen stellen aan hun ouders of grootouders. Vervolgens maken ze een schets van hun familiegeschiedenis of een profielschets van een persoon uit hun familie. Hoe zag zijn leven eruit, wat deed hij voor werk, waar leefde hij en hoe heeft hij invloed gehad op jouw leven? Is het voor een leerling lastig om in de eigen stamboom te duiken, dan is het ook een optie om bijvoorbeeld in de stamboom van iemand uit de koninklijke familie te duiken, daar is meer dan voldoende informatie over te vinden.

Laat de leerlingen vragen stellen aan hun ouders en grootouders en een schets maken van hun familiegeschiedenis. De leerlingen kunnen een profielschets maken van een persoon uit hun familie. Wat deed diegene, waar leefde hij, heeft hij invloed gehad op jouw leven nu?

Misschien hebben de leerlingen zelf een familierelatie die met de Phoenix reisde. In de documentaire *De Ramp met de Phoenix deel 1*, gemaakt door Omroep Gelderland, komen afstammelingen van overlevenden van de Phoenix aan het woord en nazaten van Achterhoekers die eerder of later de overtocht maakten. Kijk bijvoorbeeld van minuut 7.04 tot 7.75 en van 14.07 tot 14.50, misschien zit er wel een bekende bij?

Hebben de leerlingen ooit gehoord van de volgorde in generaties: ik, ouder, groot- overgroot-, betovergroot- oud-, stam- stamoud-, edel-, edeloud-? De tweede generatie is je ouder, de vijfde generatie is je betovergroot-ouder, de vijftiengste generatie noem je de edeloudbetovergrootouder. Hoe ver kunnen de leerlingen terug in hun familiegeschiedenis?

3. Om nooit te vergeten

Wie van de leerlingen heeft echt stilgestaan bij het monument van de Phoenix op de oude begraafplaats in Winterswijk? Wie heeft er weleens stilgestaan bij een ander monument? Waarom hebben we monumenten? Kunnen we ze niet beter allemaal weghalen? Praat samen over monumenten en het belang van herdenken: zijn er leerlingen die weleens iets of iemand herdenken, hoe doe je dat en waarom?

Hoe kun je ervoor zorgen dat de Phoenix-ramp niet vergeten wordt en meer jongeren in de toekomst een moment stilstaan bij deze ramp? Laat leerlingen bijvoorbeeld nadenken over een pakkende tekst bij het monument, een nieuwsbericht, een poster of een andere manier die ervoor zorgt dat we de Phoenix-ramp niet vergeten.

4. Vluchtelingen - toen en nu

Laat de leerlingen de beweegredenen van de Achterhoekers om naar Amerika te emigreren op een rijtje zetten. Vraag ze vervolgens wat de redenen zijn van vluchtelingen die nu in Nederland aankomen. De leerlingen schrijven een verhaal met als invalshoek 'een dag uit het leven van'. Ze kiezen een hedendaagse vluchteling (neem een kijkje op de website van War Child) of een landverhuizer uit 1847 als hoofdpersoon en beschrijven waarom ze hun land verlaten en hoe hun reis eruitzag. De leerlingen vergelijken elkaars verhalen. Waarin verschillen de vluchtelingen van nu met de Achterhoekers van toen? Hebben de leerlingen meer begrip gekregen voor de hedendaagse vluchtelingen naar aanleiding van dit verhaal en door de wetenschap dat hun eigen (verre) familieleden misschien ook wel vluchtelingen waren?

De geschiedenis van de ramp met de Phoenix Achtergrondinformatie

Weg uit de Achterhoek

Op 21 november 1847 verging op het Michiganmeer het stoomschip SS Phoenix, met aan boord veel mensen uit de Achterhoek. Waarom verlieten zij huis en haard? Dat was een optelsom van verschillende redenen. Ten eerste was de bevolkingsgroei enorm. Als je daar de misoogsten (door aardappelziekte en weersomstandigheden) bij optelt, heb je de verklaring voor een grote hongersnood. Ook hoorden mensen goede verhalen uit Duitsland, waar de migratie naar Amerika al eerder was begonnen. Sommige mensen kregen brieven van al eerder geëmigreerde familieleden die hen aanspoorden de reis te maken. Propaganda in kranten en werping door reisagenten hielpen ook een handje mee, en dan had je nog de belastingdruk en economische redenen zoals looninflatie waardoor men wilde vertrekken. De pachtboeren waren ook klaar met de macht van scholteboeren, die ervoor zorgden dat zij weinig tot geen toekomstperspectief hadden. Daarnaast speelde het geloof een rol. Een grote groep mensen voelde zich niet meer thuis bij de Hervormde Kerk en wilde juist terug naar de kerk van voor de Franse tijd: de gereformeerde leer. Zij stichtten een nieuw geloof en noemden zich de Afscheidenen.

Een lange reis - in Nederland

Mensen reisden nauwelijks in die tijd, ze waren meestal niet verder dan het buurdorp geweest en hadden nog nooit een andere taal gehoord. In augustus 1847, na soms wel jaren sparen, was het zover. De reis die weken zou gaan duren, stond op het punt te beginnen. Het reisgezelschap dat later op de Phoenix zou belanden, bestond niet uitsluitend uit Winterswijkers. Er waren ook mensen uit onder andere Aalten, Dinxperlo, Wierden en Apeldoorn bij. Met koetsen of boerenkarren werden de reizigers naar de dichtstbijzijnde haven gebracht. In de haven namen ze de boot naar Rotterdam.

De Nieuwe Waterweg bij Hoek van Holland was er nog niet, dus moesten ze van Rotterdam eerst naar Hellevoetsluis met behulp van paarden en een trekschuit via het Voorne Kanaal. In Hellevoetsluis stapten ze aan boord van het Amerikaanse zeilschip de France. De France was een zeilschip dat vracht vervoerde, maar daartussen was nog wat ruimte over voor emigranten. De groep moest nog twee weken in de haven wachten, omdat er niet voldoende wind stond om te vertrekken. Op 26 september waren de weersomstandigheden gunstig en vertrokken ze. Ze waren al meer dan een maand van huis en de zeereis moest nog beginnen.

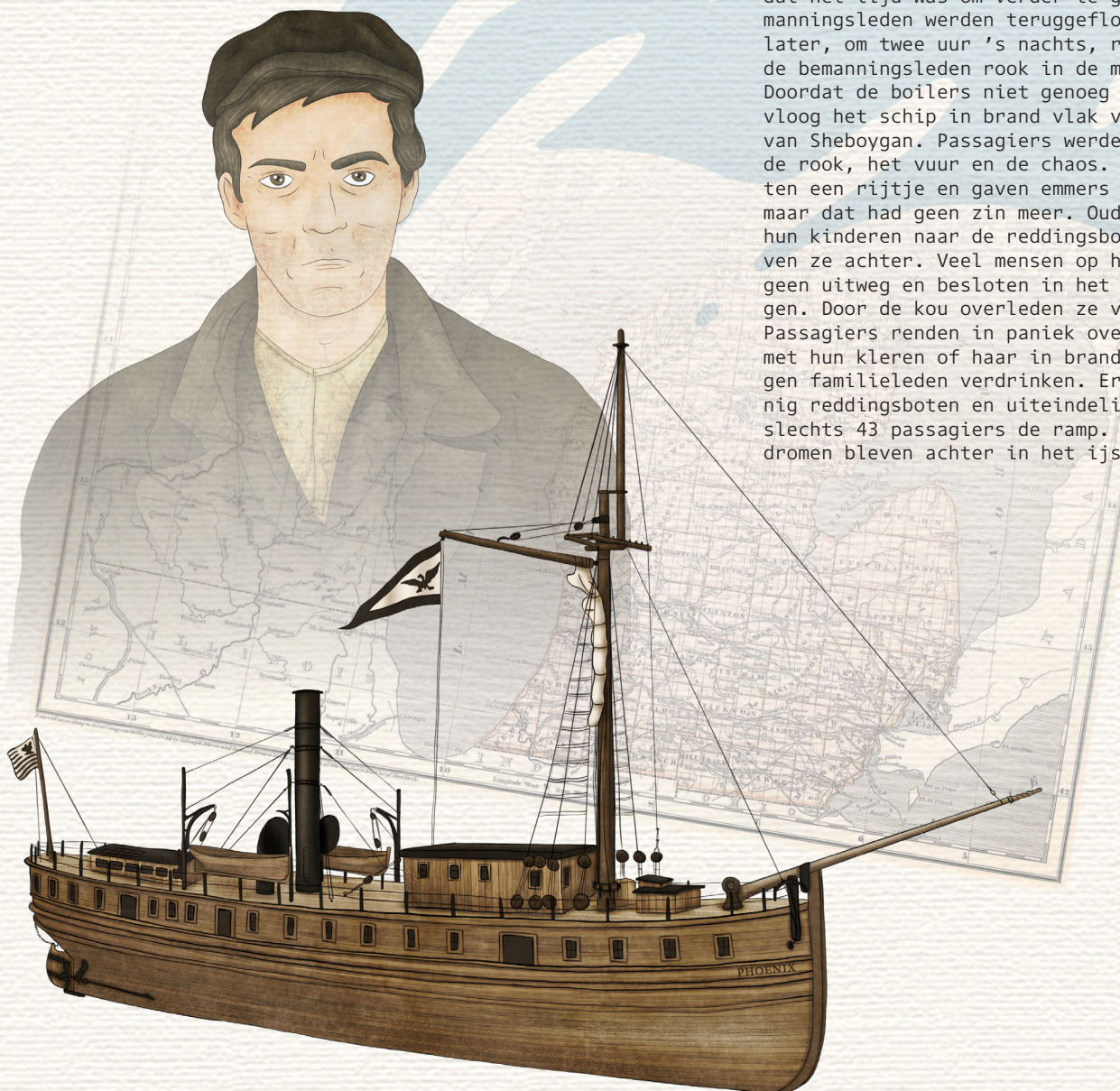
Een lange reis - op zee

Op het schip was het niet bepaald luxueus. De mensen zaten dicht bij elkaar in donkere hokken. Bij slecht weer werden de luiken van het tussendek gesloten en was er alleen nog ventilatie mogelijk door kieren en gaten. Als dat lang duurde, veranderde het scheepsruim in een stinkende, benauwde ruimte waarin zwakken stierven. Mensen zagen in de oceaan iets wat ze later omschreven in brieven naar familie als 'vissen als paarden'. Ze schreven over een ijsberg van ongelooflijke grootte en ze kregen te maken met stormen waarbij de golven over het schip heen sloegen. Het was een reis met de nodige risico's. Scholen haaien zwommen rond de boot en de bemanning harpoeende er soms een, om hem vervolgens aan dek te trekken. Gelukkig verliep de zeereis vlot. Binnen vier weken kwamen ze aan in New York, op 26 oktober 1847. De reis ging verder via het Hudsonkanaal naar Albany en daarna per trekschuit via het Eriekanaal naar Buffalo. Een stad gelegen aan een van de Great Lakes. En daar moesten ze dan, als laatste stap, nog overheen. In Buffalo ging de groep aan boord van het stoomschip de Phoenix.

Een lange reis - de Phoenix

De Phoenix was 43 meter lang, 8 meter breed, nog maar twee jaar oud en écht hightech voor die tijd. Het schip had naast vracht, zoals koffie en suiker, ruimte voor zo'n 250 tot 300 passagiers. Dit waren voor een groot deel Nederlandse emigranten, maar er zaten ook Amerikaanse passagiers bij. Er stond een gure, ijzige noordenwind. De landverhuizers, die onder het dek in het ruim zaten, werden bang. Kinderen huilden en mensen werden zeeziek. De golven probeerden het schip te pakken, maar de Phoenix hield het hoofd boven water. Ze wachtten de storm twee dagen af en toen voer de Phoenix het Michiganmeer op. Ook al was het weer nog steeds ruig, de stemming onder de landverhuizers was goed, want ze waren er bijna! Nog even en dan konden ze beginnen aan hun nieuwe leven, na een reis van bijna drie maanden.

Het schip meerde aan in Manitowoc om hout in te laden voor de stoomketels. Volgens de geruchten ging een deel van de bemanning naar een bar om te drinken. Om één uur 's nachts nam de wind af en besloot de kapitein ineens dat het tijd was om verder te gaan. De bemanningsleden werden teruggefloten. Een uur later, om twee uur 's nachts, rook een van de bemanningsleden rook in de machinekamer. Doordat de boilers niet genoeg koeling kregen, vloog het schip in brand vlak voor de kust van Sheboygan. Passagiers werden wakker van de rook, het vuur en de chaos. Mensen maakten een rijtje en gaven emmers met water door, maar dat had geen zin meer. Ouders stuurden hun kinderen naar de reddingsboten, zelf bleven ze achter. Veel mensen op het schip zagen geen uitweg en besloten in het water te springen. Door de kou overleden ze vrijwel direct. Passagiers renden in paniek over het dek, soms met hun kleren of haar in brand. Mensen zagen familieleden verdrinken. Er waren te weinig reddingsboten en uiteindelijk overleefden slechts 43 passagiers de ramp. Al hun hoop en dromen bleven achter in het ijsskoude water.

Het beloofde land - Amerika

Als je rond het midden van de negentiende eeuw in Wisconsin aankwam als emigrant, zoals de Phoenix overlevenden, kon je daar land kopen. De Amerikaanse overheid wilde er maar al te graag vanaf, omdat ze graag wilden dat Wisconsin, grotendeels bosgebied, bewoonbaar gemaakt werd. Daar konden de landverhuizers mooi voor zorgen. Ze kochten een stuk bos en waren het eerste jaar bezig met bomen kappen om er landbouwgrond van te maken. Dat was fysiek enorm zwaar werk. Van de gekapte bomen maakten ze een simpele houten blokhut. Helaas geen stenen boerderij zoals de Achterhoekers gewend waren, ze moesten het doen met het materiaal dat voorhanden was.

Alles wat ze nodig hadden, moesten ze zelf maken, verbouwen of vangen. Ook bleek dat ze vaak in de buurt gingen wonen van mensen die ze kenden uit de Achterhoek, en met hen naar de kerk gingen. Was dit nou het beloofde land? Een beter leven? Ze hadden inderdaad religieuze vrijheid en konden voor het eerst eigen land bezitten, maar het was óók een pittig bestaan.

Colofon

Het spel en het bijbehorende lesmateriaal zijn gemaakt naar aanleiding van de podcast en documentaire *De Ramp met de Phoenix* van Omroep Gelderland.

Concept en realisatie

Patsboem! educatief, Nijmegen

Illustraties

Ilaría Conalbi, Ila Illustrations

Druk

Quantas bv, Den Haag

Speciale dank aan

- Joske Meerdink
Omroep Gelderland
- Ed de Graaf, Rianne Oonk
Gerrit Komrij College
- ECAL (Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers)
www.mijnachtergrond.nl
- Omroep Gelderland

Sponsors

- Culturije
- Roelvink Fonds
- Stichting de Roos-Gesink
- Gerrit Komrij College
- Stichting Fonds H. van Ommen
- Gemeente Winterswijk
- Gemeente Aalten
- Schaersvoorde

**PAT'S
BOEM!**